

УДК 811. 163. 2'282'36

В. Колесник,

доктор на филологическите науки, професор,
завеждащ катедра „Българска филология“,
Одески национален университет „И. И. Мечников“,
Френски булевард, 24 / 26, гр. Одеса, 65068, Украйна,
тел. : +38(048) 725-24-88

РАРИТЕТНИ ЗАЕМКИ ОТ ТУРСКИ В ЕДИН СЪРТСКИ ГОВОР В БЕСАРАБИЯ

В статията се изследват заемки от турски в говора на село Криничное (старото название Чушмелия, Чушмелий), който се отнася към така наречените съртски български говори (по название на областта Сърта в България) и е екзотичен на фона на другите български преселнически говори в Украйна, Уникалните са и названията на дрехите, те не са фиксирани в други български диалекти в Бесарабия, Значителната част от заемките от турски интегрирана в българската диалектна система, Заемките от турски са неутрални и изпълняват номинативна функция, често преминават в пасивната лексика,

Тези, които изпълняват пейоративна функция, се срещат по-често, в изследвания говор заемките от турски изпълняват предимно пейоративна функция.

Ключови думи: български диалекти, български преселнически говори, заемки от турски, тюркизми.

В настоящата статия е използван диалектоложки материал от говора на съртското село Криничное. Според съвременното административно и териториално деление село Криничное се намира в Болградски район, Одеска област, Украйна. До 1946 година официалното название на селото беше Чешма-Варуита (Чушмелий). Разположено е на около 15 км. от град Болград, 25 км. от град Измаил. Днес селото наброява около 5 хиляди души, основно българи.

Селото е основано от преселници от тъй наречени съртски села през 1813 година. Става дума за десетина села, намиращи се в областта „Сърта“ от двете страни на пътя Шумен-Провадия. За българската диалектология съртският говор бе открит от проф. Л. Милетич, който го представи като най-старинния сред останалите мизийски говори. Той посочва, че в Североизточна България, между Дунава и Стара планина, съществуват три етнически групи, чието население се счита на „ерлии“, т.е. „местни“ – съртските села в Шуменско и Варненско, гребенците в Силистренско и капанците в Разградско и Търговищко [8, с. 13–19]. Някои от особеностите на този говор бяха предмет на голям спор между професорите Л. Милетич и Б. Цонев. Според втория учен една част от особеностите са пренесени от южнобългарските говори, а не са оригинални съртски. Има обаче няколко диалектни черти, които се срещат единствено в съртския говор и, следователно, „не може да се смята за влияние от други диалектни области“ [1, с. 70].

Говорът на село Криничное представя особен интерес за проучване поради това, че това е един изключително архаичен говор, чиито езикови особености значително се различават от тези други български говори в Украйна. Както по езика, така и по етнографските си признаци, жителите им се отличават от жителите на съседните села. Това е един от първите български говори на територията на Украйна, който е изследван още преди половин век от Н. С. Державин [3]. По-късно по един или друг повод проблеми на чушмелийския говор са били засягани и от други диалектолози. Най-пълно чушмелийския говор изследва В. К. Журавльов [4].

Селото е прочуто със своите *късани пишкири*, градинарство и зеленчукопроизводство (*арпаджик*), наричат го още „*луково село*”.

От голямо значение е и факт, че почти всички стари шуменски села, в това число и съртските, се намират на територията между Шумен, Преслав, Нови Пазар и Провадия, т.е. „там, където преди векове е цъфтяла културата на Първата българска държава. Бъдещите проучвания на шуменския диалект трябва да се съобразяват с този факт и да бъдат насочени към разкриването на още особености, които да показват неразривната му връзка със старобългарския език и още по-конкретно – с езика на преславските писмени паметници” [1, с. 69].

Независимо от всички спорове факт е, че съртският говор притежава черти, които го свързват пряко със старобългарския език – фонетични, морфологични, лексикални. В областта на фонетиката трябва да се посочат на първо място остатъците от разложена носовост, наличието на остатъци от старобългарската гласна **ѣ**, членната форма за м.р. ед.ч. **-ѡ**, която води началото си още от старобългарската епоха, когато не са били заглъхнали окончателно слабите ерове, а силните са се изяснили в **ѡ** [1, с. 67]. В диалекта се откриват голям брой меки съгласни в различни позиции на думата – *д'ен'*, *з'ет'*, *кон'*, *път'*, *напр'ат'*, *ос'ѣ'ат'а*, *нал'то'н*, *шик'ер'*, *шк'емб'а* и др. Мекостта на консонантизма е една от най-важните отличителни черти на тракийските говори. В областта на морфологията много старинни особености се забелязват при местоименията. Само в съртските и в родопските говори се срещат местоименията *кутри*, *кутра*, *кутро*, които показват връзка както със старобългарски език, така и с днешните славянски езици. Съртският говор притежава и много старинни лексикални особености, които и днес се срещат в изследвания чушмелийски говор, но липсват в книжовния българския език: *гад* (*гадини*) ‘птица’; *гражд* ‘сайван’; *в'ешти* ‘още’; *убил* ‘кладенец’; *жерка* ‘воденица’; *кликам* ‘викам’; *нин'е*, *анин'е* ‘сега’ и др.

Само в чушмелийския говор има *напата кофта* ‘вид зимна блуза, подплатена’, за копринена буба има название *тишит*, копринена нишка – *биринджук*, за малка кърпа – *рута*, за царевица – *мамул*, за шейна – *къзаки*, за вилица – *будилка*, за баница – *з'ел'ник*, за яка – *з'ез'а*, за вали – *лети дъжд*.

Към спецификата на говора отнасят и наличие на елизията на гласни, изпадането на срички, гласни и съгласни в често употребявани думи, което е свързано със спецификата на ударението в говора. В

чушмелийския говор и до ден днешен се употребяват думите *вранца, конца, занца, лъганца, лъйця* (вм. *вратник, кошница, задна къща, възглавница, лъжица*).

Перспективно е да разглеждаме материала от съртските говори и с оглед на значението им както за тюркология, так и за сравнително езикознание, понеже те могат да се посочат много интересни паралели както с руски, украински, така и с някои тюркски езици.

Сред често употребявани думи има изключително много заемки тюркски по произход: *айдутин, алтън, акъл, алкъ, аман, арман, арнаджик, атил, айат, бадж'анак, баир', байр'ак, бакър, барим, барут, басамак, батак, баур (бахур), башкъ, башчъ, б'ел', б'ел'ни, б'ел'ким, бириндж'ук, булгур, бустан', бутуш, буйа, гага, гайдарджийа, г'ега, г'евр'ек, г'ол' (езеро), дангъ (петно), джоб, джум'ер'ки, дж'уна, д'ер'ек, дзимбил' (зюмбюл), дикан', дувар' (стена), душманин, ийнийа (яхния), ил'а са, имиш, имурук (юмрук), каба, кавърмъ, казан (кофа), кашш, каймъ (кисело зеле), калгъ (кавга), калпак, калтърмъ (юзда), калъп, камчийа (камшик) (ж. р.), камъ (кама), късм'ет', катал'асам, катран', каър (кахър), кир'еч, копч'е, кудж'а (много), кудук, кумшиийа, кундил', курбан, курдисан, кур'ем, кър, лаут', магари, мазийа (мазе), маймуна, макар, мандж'а, маскаръ, м'егдан', м'еджийа, мукайет', мустак, мусура (муцуна), муулъ (махала), надж'ак, падар', пазар', патладж'ан, пафти, писк'ул', пишикир', пишм'ан, ракийа, сайван, сакат, сапун', сармъ; сини, сууръ (софра), сулдърмъ, сурат, с'урийа, таван, таласъм, таман, тармък, тарпан, топ, т'ут'ун', ч'аршау, ч'атал, ч'аун', ч'енийа, чивътин (чефутин), чизз, чизми, чикил'ек, чикм'аджи (ж. р.), чикрък, чушми (чешма), чубан, цувал' (чувал), ч'укан', ч'умбър'а, ч'умб'ер', ч'урап, ч'урбъ, шакъ (шега), шамар'; шарапанъ, ширпанъ (шарпана); шил'е, шиши (шиши), йав'ар' (хайвер), йанд'ек, йания (яхния), йаралък и др.*

Младото поколение не помни вече значението на думите: *арнисам* 'завършвам', *асъ* 'хасе, памучен плат', *астар'* (*хастар* 'подплата на дреха'), *гив'ач* 'супник', *дарак* 'уред за влачене на вълна', *димийа* 'домашно изтъкан вълнен плат', *дингил'* 'дървена ос на волска кола', *дисаги*, *д'ус* 'много, силно', *йентерийа* 'яке от домашен плат', *зурлъ* 'муцуна', *ийкиндийа* 'надвечер, следобяд', *имурлук* 'ямурлук', *ишумик* 'извара', *кабардджик* 'мехур, пъпка', *кабардисвам* 'втасам', *калбалък* 'бъркотия', *калай* 'олово', *калайджийа* 'занаятчия, който калайдисва', *ким'ур'* 'въглище', *кил'еп* 'кълбо на прежда', *кирлига* 'овчарска тояга',

кусур ‘кусур, недостатък’, ластар ‘филиз’, макас ‘гредна покривна конструкция, която се слага от билото до стряхата’, масур ‘за насукване на прежда при тъкане’, нишан ‘белег на ухото на овца’, пармак ‘спица’, п’етм’ас’ (петмес ‘вид повидла з густого виноградного соку’), самал (сагмал ‘дойна овца’), салкъм ‘акация’, с’авдъ ‘обич, любов’, тараба ‘дървена ограда’, татула (татул ‘дурман’), тив’ак ‘пушка’, ч’апак ‘горна част на рокля’, ч’етула ‘лотария’, чинг’ел ‘кука, с която изваждат ведра от кладенеца’, чифчийа ‘земделец’, шик’ер’ ‘захар’, шк’емб’а ‘стомах на животно’ и др. В някои случаи те употребяват вече заемки от руски: кон ‘ч’авам, потклатка (астар’), тварок (ишумик), угол (ким’ур’), сахар (шик’ер’), палка (кирлига), дурман и др.

По-редките са: абѐр’ м. ‘вест, известие’ болг. хабѐр 1. ‘вест, из-вестие’; 2. ‘познание, понятие’ (ар.-тур.) [РЧД, с. 711] [*Кату виждаш пайак, ш’е имаш аб’ер’*; *Мама испруоди на т’ат’у аб’ер’ да си дуод’а по скору*]; адѐт’ м. ‘обичай’ болг. разг. адѐт 1. ‘обичай, ред, установен като норма в дадена среда или колектив’; 2. ‘навик, нрав на човек или животно’ (ар.-тур.) [РЧД, с. 24]. [*Имаши такози ад’ет’*]; аджеба част. ‘дано’ болг. диал. ‘дали, дали наистина’. – чрез тур. *асаба* от араб. [БЕР, 1, с. 4], ‘за подчертаване на недоумение, съмнение, учудване: всъщност, наистина, чудно’ [РЧД, с. 24]. [*Адж’еба да има пари*]; адъм м. ‘крачка’ от тур. *адет* също. [*Тий са м’аст’ат на идин адъм*]; алалѐм нар. ‘вероятно’ болг. диал. ‘като че ли, май, вероятно, изглежда’ (ар.-тур.) [РЧД, с. 33]. [*Алал’ем ас си забравиу титратката*; *Алал’ем н’еска ша л’ети дъш*]; алтанъджѐк м. ‘латинка’, болг. алтънка произв. от тур. *altın* ‘жълтица, златен’ [БЕР, 1, с. 9] [*Алтан’джику цафт’е вѐтр’а градин’ката*]; анджѐк част. ‘точно, а именно’ болг. диал. *анджак* ‘за уточняване и подчертаване: именно, точно, тъкмо’ (тур). [РЧД, с. 40]. от тур. *апсак* ‘само; при това, едва’ [БЕР, 1, с. 12]. [*Той ш дойд’е андж’ек събута*]; биринджѐк м. ‘коприна’ [*С’ад’а бириндж’ук ни съ купува*; *Нашту с’елу имаши таквис ора, д’ет правива бириндж’ук, варива т’ази коканки вѐтр’а ч’аун’ аз удѐ, с’етнинкана ас прѐч’ки ист’егл’а кун’еѐ*]; бой м. ‘ръст’ – произв. бойлия (пушка), бойлийка ‘дълга пушка’ от тур. *воу* [БЕР, 1, с. 64] [*Ни ми са нрав’ат ора аз мѐнич’ук бой*; *Той има гул’ам бой*]; гизл’ами мн. ‘вид тестено изделие’, болг. диал. гъзлеме, гъзлюма ‘вид тестено ядене’ (Нова Надежда, Хасковско) – от тур. *gözleme* [БЕР, 1, с. 306] [*Напр’ат’прайава гизл’ам’а, тий жар’ава са*]; гив’ез’ан прил. ‘виолетов, лилав’ – болг. диал. *гевезен* ‘тъмновишнев’

(Българи, Мичуринско) – от тур. *givez* ‘виолетов, лилав’ [БЕР, 1, с. 307] [*Кандилката гив’ез’ана цафти кат кандилу*]; *г’ул’матма* ж. ‘ружа’ – вероятно от *гюл* (тур. *gül*) ‘роза’ [БЕР, 1, с. 308] [*Г’ул’матмата висока*]; *далгъ* ж. вълна ‘укр. хвиля’ *В’атро нагони многу далг’а*. (Софийско; Кюстендилско; СИ; ЮЗ). – от тур. *dalga* също [БЕР, 1, с. 314]; *ешмерийа* ж. ‘вид каша от брашно, масло и вода’ [*Жари са мас саз брашну, налива са уда, с’етн’а са вари кат кашичка*] – може би от тур. *ester* ‘възчервен, мургав’, *ешмерия каша* зафиксирана в Момино, Варненско [БЕР, 1, с. 510]; *зарър* ж. ‘вреда, лошо’ *остар. разг.* ‘загуба, вреда, щета’ чрез тур. *zarar* от араб. [БЕР, 1, с. 607] [*Да напраиши на тойа ч’ул’ак зарар*]; *зер* част. ‘ами, разбира се’ болг. разг., диал. *зер*, *зере* ‘как не, нима’; *зеря* ‘защото, понеже’ [*З’ер н’ама доди*]; *зерем* част. ‘иначе, защото’, болг. диал. *зерем* ‘защото; като че ли’ (Кукуш) чрез тур. *zira* от перс. [БЕР, 1, с. 636] [*Ни плаиши паткит’е, з’ер’ем тий ша фръкнат*]; *кадър*, *кадърен* прил. ‘способен’ болг. *остар.* ‘годен, способен’ чрез тур. *kadir* ‘могъщ, всемоушен; способен’ от араб. също; заето и в срхр., алб., арум. [БЕР, 2, с. 134] [*То мумич’а кадърно, хубуу, умну, зна сичкуту да направи. Такозик кадра.*]; *кимбѐт’* ж. ‘лежанка на печка’ – от тур. *kımbet* [БЕР, 2, с. 366] [*Ний спим на кимб’ет’у*]; *кирилиу* прил. ‘мръсен’ болг. *разг.*, произв. от тур. *kir* ‘нечистотия; мърсотия; нечистотия по тяло или долни дрехи от пот и прах’ [БЕР, 2, с. 378] [*Н’аштата ти кирливи*]; *мангър* м. ‘нищо (без значение)’ болг. *остар.* ‘някагашна дребна монета, нищо’ от тур. *tangir* ‘название на старинна дребна медна монета’ – заето и в срхр., гр., рум., арум., алб. [БЕР, 3, с. 641]. [*Кр’еси си лиц’ету дурд’е и алтън, кат станиши мангър, и на б’ал Дунав на миниши, н’ама да и умиши*]; *мамудия* ж. ‘златна монета’ болг. *остар.* махмудия ‘стара турска жълтица от 25 гроша’ – чрез тур. *tahtudiye* от араб., заето и в срхр., рум., арум., дакорум., алб., гр. [БЕР, 3, с. 693] [*Мамудийа по-гул’ама ут алтън*]; *мундарлък* м. ‘пъпка’ болг. мурдарлък, мундарлък гнойни пъпки у бебета; (Казанлък, Самоковско, Шумен), кожно заболяване у новородено дете, вид пъпки, които излизат по лицето и главата у малки деца, гнойни мехурчета по кожата – от тур. *murdarlik* също. Заето и в срхр., арум. [БЕР, 4, с. 326, 334] [*Дит’ету има мундарлък*]; *писюрлюк* м. ‘боклук’ от *пис* диал. мръсен, негоден (тур.) [РЧД, с.508] [*Исфарли пис’урл’уку удвън*]; *сини* ж. ‘софра’ [*На Колада пут синита тур’ет аршин’у сас пр’ежда, раш’ету сас слама, ч’енийе сас зимка*]; чрез тур. *sini* ‘голяма метална тава с поставка, която служи и за трапеза’

от перс. и араб. също, букв. ‘от Китай, китайски’. Заето и в срхр., рум., алб., арум., нгр. [БЕР, 6, с. 673]; *тамазлък* м. ‘привичка, навик’ болг. диал. *оамазлък* ‘домашни животни, лично отгледани и/или оставени за разплод’ (тур.) [РЧД, с. 123, 645] [*Тамазлъку му й такозик. Н’аубуу тамазлък имаи – да са караи на ората.*]; *тамандан* нар. ‘таман, точно, тъкмо’ болг. разг. *таман* ‘тъкмо, точно’ (ар.-тур.) [РЧД, с. 645] [*Тамандан с’енуу*]; *топ*, *топче* с. 1. ‘топка’ [*Дай ни топо*]; 2. ‘люта чушка’ [*Топч’уата са силну парливи, тур’ат на аджика*]; *улюлюга* ж. ‘клада, огън на открито’ [*Масл’аница са заваишта посту за В’елидин – палим ул’ул’уги, ица лапат*]; *урсузлук* м. ‘злъст, злоба’ болг. разг. *урсузлук* ‘1. проклетия, злоба, подлост; 2. постъпка от проклетия, злоба, подлост’ (тур.) [РЧД, с. 676] [*Имаиш многу урсузлук*]; *чун’ким* предл. ‘поради, по причина на’ [*Ч’ун’ким си купи н’ашта и са вали. Ч’ун’ким завана дъш ни утидууми да купами*].

Освен *чун’ким* в говора има и много други дискурсивни думи: *алалем*, *анджек*, *андан*, *барим*, *б’ел’ким*, *б’ел’ни*, *зер*, *зерем* и др. Специфичните за говора са и названия за дрехи, които не се срещат в други български бесарабски диалекти: *вистань* ‘женска горна дреха, като сукман, но от по-тънък плат; фустан’ от *фистан*, *фустан* ‘тънък сукман’ (ит.-гр.) [РЧД, с. 710]; *тистимел* ‘м. ‘кърпа за глава, забрадка’ [*Мама ми изнеси идин тистим’ел*; *Ти з’е ли си тистим’ел’а?*] заемка от перс.-тур. също [РЧД, с. 654]; *тистимел’чи*, *тистимел’ча* с. ‘носна кърпа’ [*Ти з’е ли си тистим’ел’ч’ату?*]; *синджоф* ‘материя, с която беше подшита роклята’ // ‘подгъв на рокля с плат’ от тур. диал. *sincaf* ‘край на пола’ [*Вистан’у пушиит сас синдж’оф.*] [БЕР, 6, с. 665, 667]; *каплама* ‘подплатена с кожа горна дреха’: *Горн’у убл’акло за жин’а – каплами*. В значение ‘зимна дреха, подплатена с кожи’ лексемата е зафиксирана в Малък Преславец, Тутраканско; Силистренско; Жеравна, Градец, Котленско; Енина, Казанлъшко [БЕР, 2, с. 221]. Тя се сряща още в нгр., арум., срхр., рум. и затова може да се смята за лексикален балканизъм.

Ута, *утичка* ‘престилка с шарки от груб плат или кожа; фута’. [*Упаши си утата. Си скърп’уу красива утичка*]. Българският хетероним *фута* (с множество фонетични варианти като *хута*, *вута*, *ута*, *футъ*) е очертал върху българската езикова територия два ареала на употреба. Единият ареал е разположен северно от линията Луковит – Ловеч – Велико Търново – Търговище и достига на север до Русенско, Разградско, Новопазарско, като в източна посока дости-

га Черно море в околностите на Варна. Другият ареал характеризира днешна Югозападна България и долината на р. Марица. Североизточната му граница от Трънско, Брезнишко, южно от Ботевград и Пирдоп, заобикаля от запад Родопите и достига извън държавните граници до Кумановско и Солунско [7, с. 636]. Обикновено извеждат формата *фута* от осман. тур. *futa/fota* със същото значение, като за севернославянските форми (пол., укр.) може да се предполага по-скоро румънско посредничество чрез влашката пастирска колонизация [7, с. 637].

Не регистрирана в речниците е лексемата *малагамба* ‘горна риза от вълнена тъкан’ (*Д’аду носи малагамба по долу с кашийъ.*) и *ешг’ел’м’а* ‘дълга риза, която обличат на умрял човек’. Лексемата *вес* и *фес* в изследвания говор означава ‘женска шапчица’: *В’ес нос’ът зимъта пут касинката да ни замръзни главътъ. В’ес имат с’ад’а жин’ат’а; Из гул’ама жара си пукриват главъта ас ф’ес; Ф’есу б’ал, ут т’енина мат’ерийа.* Лексемата *чаршау* в чушмелийския говор имат значение ‘килим’, а в книжовен български ‘покривка или постелка за легло, част от спално бельо’ (перс.-тур.) [РЧД, с. 737] [*Чаршау тур’а ли на стината*].

Прилагателното *морав* в български е със значение ‘който има цвят, смесен от син и червен, виолетов’, в чушмелийския говор означава разновидност на кафяв цвят (*морува паралия, моруи калготки, житуту моруу, морава ракийа*), но и *морув патладжан*. Думата е производна от *мор* ‘черен’ – чрез тур. *mor* ‘морав’, а то от итал. *toro* от къснолат. *taurus*, което е заето от гр. ‘негър’. Заето и в срхр. *мор* ‘тъмносин’, словен. *mor* ‘черен’, алб. *mor* ‘тъмносин, виолетов’ [БЕР, 4, с. 237]. В нито един от езиците няма значение ‘кафяв’.

Не се срещат в други бесарабски български говори и лексемите: *мускъ* ж. ‘вид шарка’ [*Вистан’у на муски*]. Лексемата *муска* зафиксирана в речниците със значение ‘книжка с молитви или предмет, който се носи до тялото за предпазване от нещастие’ (ар.-тур.) [РЧД, с. 427], в диалектите: ‘украшение на махомеданка’ (Родопите), ‘вид украса на дреха’ (Котленско), ‘вид шарки на женски колан’ (Бериево, Севлиево), ‘връхна женска дреха’ (Марковча, Шуменско) и друго; *мускъ* ‘талисман’ – от тур. *muska* ‘амулет, талисман’ [БЕР, 4, с. 339]; *патлак* м. ‘пуканка от царевица’ (Странджа) от тур. диал. *patlak* ‘царевица (за пуканки)’, от един произход с *патлак* 1. *остар*. *пищов* (Самоков), ‘пистолет с барабан’ (Смолянско) от тур. *patla-tak* ‘пукам’, заето и в срхр. [БЕР, 5, с. 96]; *панжър* м. ‘цвекло’ [*Панж’ару*

сладак] ‘цвекло’ (Кюлевча, Шуменско), ‘червено цвекло’ (Горска Поляна, Шуменско; Момино, Варненско; ЮИ; Ореше, Гоцеделчевско; Софийско), ‘захарно цвекло’ (Ореше, Гоцеделчевско), ‘силно зачервяване на човек, засрашил се от постъпката си’ (Самоковско) от тур. *rapcar* също. – заето и в нгр. също [БЕР, 5, с. 42]; *кадънска* ж. ‘български национален танец’ [*На Герг’ууд’ен пал’ат ул’ул’уги, танцуват уро, лазара, кадънска, пуит разни п’асни*] от *кадъна* ж. ‘туркиня, ханъма, мохамеданка, жена, която не работи, а живее и се облича хубаво’ (Доброславци, Софийско), ‘един от участниците в кукерска дружина’ (Енидже, Кория, Лозенградско), *диал.* раст. ‘див мак’. Думата има много други значения и производни в диалектите: *кадънски пръсти* ‘вид ядивни гъби’ (Бели Осъм, Троянско), *кадънувам* ‘живее като кадъна’, *изкадънчвам* ‘изпросвам с много настоявания’ (Горнооряховско) и др., ‘градинска теменужка’, ‘лястовица с дълга опашка’, ‘почерняла, нецъфнала пуканка’, ‘птичка щиглец, пъстра пойна птичка’, раст ‘поветица’, раст ‘вратига’, ‘едро десертно грозде с дълнести зърна’ (пръсти на жена) от тур. *kadin* ‘жена, омъжена жена; дама, знатна дама’; заето и в рум., срхр., алб., арум. [БЕР, 2, с. 133]; *сунгар*’ м. 1. ‘ледена висулка’ 2. ‘сополи’ [*Вис’ат сунгар’ат’а му, н’ама кой да утрий*]; *г’ед’ук* м. вдлъбнатина ‘впадина’ – вероятно от тур. *gedik* ‘цепнатина, пукнатина’ [БЕР, 1, с. 241] [*Г’ед’ук – дупка на път’у*]; *гьолджук* м. – призив. от тур. *göl* ‘локва, блато’ (СИ) [БЕР, 1, с. 306] [*Пуд’ер даждо има многу г’ал’дж’ук’а*]; *г’ерд’ел* м. дървена бъчва за сирене ‘деревянна бочка для брынзы’ – неясного происхождения, зафиксирована в значении бадья (болг. *чебър*) в Сливене [БЕР, 1, с. 238] [*Г’ерд’ел’у др’ав’ан за сир’ен’е, кис’ело грозд’е, на д’есит казана*]; *кавель* ж. ‘подарък на сватба’ [*Читвъртук сватуут’е дунас’ат кав’ел’*]: кавел, кавул *диал.* ‘съгласие, споразумение’ (Преславско). – чрез тур. *kavl, kavil* ‘дума, разговор; споразумение, уговаряне’ от араб., заето и в срхр., алб, нгр. – сродно с *каил* [БЕР, 2, с. 127]; *къзаки* от казак ‘шейна’ (Чирпан, Първомай, Хасково; Нова Надежда, Хасковско) от тур. *kizak kazak* също [БЕР, 2, с. 136]; *лаланги* мн. ‘вид тестено изделие – тиганици, палачинки; вид каша с яйца и брашно’ тур. *lalanga* ‘вид тестен сладкиш (возм. от нгр.)’ [БЕР, 3, с. 296] [*Баба ж’ари лаланги ут т’асту аз д’рожд’а на ч’аун’ч’а аз улой*].

Огромно количество на заемките от турски в изследвания говор свидетелства за активно възприемане на турските думи от

чушмелийците и тяхната консервативност. Много от раритетните заемки от турски могат да бъдат маркери на чушмелийския говор. Те имат ограничена териториална употреба, разпространени са главно в Шуменско, Новозагорско, Разградско, но и в Казанлъшко, Чирпанско, някои в Хасковско, Странджа. И до днес както и всички български говори в Бесарабия, чушмелийският говор съхранява българския си облик, респективно езикът продължава да бъде най-главният признак за българското етническо и субетническо самосъзнание на чушмелийците.

Цитирана литература

1. Александров А. Диалектоложки проучвания / А. Александров. – Шумен : Алтос, 1998. – 150 с.
2. Атлас болгарских говоров в СССР. Вступительные статьи. Комментарии к картам. – М. : АН СССР, 1958. – Ч. 1. – 84 с.
3. Державин Н. С. Болгарскія колоніи в Россіи (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губерніи) / Н. С. Державин. – София : Мартилен, 1914. – 304 с.
4. Журавлев В. К. Говор села Криничное (Чешма-Варуита) // Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР / В. К. Журавлев. – Вып. 8 – М. : АН СССР, 1956. – С. 64–85.
5. Колесник В. Говорът на българите в с. Криничне (Чушмелий), Бесарабия. Речник / В. Колесник. – Българските говори в Украйна. – Т. IV. – Одеса : Друк, 2008. – 376 с.
6. Милетич Л. Старото българско население в Североизточна България / Л. Милетич. – София, 1902.
7. Панайотов В. Още за българо-словашката лексикална близост // *Littera scripta manet*. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Василка Радева / В. Панайотов. – София : Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2005. – С. 634–641.
8. Budziszewska W. Słownik bałkanizmów w dialektach Macedonii Egejskiej / W. Budziszewska. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1983. – 184 с.
БЕР – Български етимологичен речник. – София, 1988 – 2002. – Т.1–6.
РЧД – Речник на чуждите думи в български с илюстрации и приложения. – Велико Търново : Елпис, 1995. – 768 с.

В. О. Колесник,
доктор филологичних наук, професор,
заведувач кафедреи болгарської філології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,
тел. : +38(048) 725-24-88

РАРИТЕТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ В ОДНІЙ СИРТСЬКІЙ ГОВІРЦІ БЕСАРАБІЇ

У статті досліджуються раритетні запозичення з турецької мови в говірці с. Криничне (стара назва Чушмелія, Чушмелій), яка належить до так званих сиртських болгарських говірок (за назвою місцевості Сърта в Болгарії) та є екзотичною на тлі інших болгарських переселенських говірок Півдня України. Унікальними є і назви одягу, не зафіксовані в інших болгарських діалектах Бессарабії. Значна частина запозичень з турецької в болгарській мові інтегрована у болгарську діалектну систему. Турецький аналог болгарських слів найчастіше переходить до пасивної лексики. Це відбувається тоді, коли турецькі запозичення є нейтральними й виконують номінативну функцію. Однак, якщо вони мають пейоративну коннотацію, турецький варіант вживається частіше. У досліджуваній говірці запозичення з турецької, як правило, мають пейоративну коннотацію.

Ключові слова: болгарська діалектологія, болгарські переселенські говірки, запозичення з турецької, тюркізми.

В. А. Колесник

РАРИТЕТНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ ИЗ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА В СЫРТСКОМ ГОВОРЕ БЕССАРАБИИ

В статье исследуются раритетные заимствования из турецкого языка в говоре с. Криничное (старое название Чушмелія, Чушмелій), который относится к так называемым сыртским болгарским говорам (по названию местности Сърта в Болгарии) и является экзотическим на фоне других болгарских переселенческих говоров Юга Украины. Уникальны и названия одежды, они не зафиксированы в других болгарских диалектах Бессарабии. Значительная часть турецких заимствований в болгарском языке интегрирована в болгарскую диалектную систему. Турецкий аналог болгарских слов чаще переходит в пассивную лексику. Это происходит тогда, когда турецкие заимствования являются нейтральными и выполняют номинативную функцию. Однако если они имеют пейоративную коннотацию, турецкий вариант употребляется чаще. В исследуемом говоре заимствования из турецкого языка, как правило, имеют пейоративную коннотацию.

Ключевые слова: болгарская диалектология, болгарские переселенческие говоры, заимствования из турецкого языка, тюркизмы.

V. O. Kolesnik,
Doctor of Philology,
Professor of Bulgarian Phylology Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel. : +38(048) 725-24-88

RARE LOANWORDS FROM TURKISH IN A SYRTSKY DIALEKT IN BESSARABIA

Summary

The article is dedicated to the old loanwords from the Turkish language in the dialect of the village of Krinichnoe (the previous name of the village is Chushmeliy). The dialect belongs to the so-called „syrtsky” one (the name comes from the name of the Bulgarian region of Syrta).

The aim of the article is to investigate the dialect of the village of Krinichnoe and to define Turkish loanwords in it.

The names of the clothes are unique and not registered in any other Bulgarian dialects of Bessarabia except in the analysed dialect. A significant part of the Turkish loanwords in Bulgarian are integrated in the Bulgarian dialect system. The Turkish variant usually goes into the passive word stock. This happens when a Turkish loanword has a neutral nominal function. However, when a negative expressiveness or another axiological connotation is meant, the Turkish variant is used.

Conclusion. The dialect of the village of Krinichnoe is unique as it saves old Slavonic elements as well as rare loanwords from Turkish that aren't used in other Bessarabian dialects. Besides the names of the clothes there are such lexemes as: dirty, salt, солянка etc.

Key words: Bulgarian dialectology, Bulgarian transmigratory dialects, Turkish loanwords, Turkisms.

Надійшла до редакції 2.04.2015 р.

